

ТОЧКА ЗОРУ

Петро ГАВРИЛКО

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Відродження сільського господарства розглядається як сукупність відроджувальних процесів, взаємодія яких проявляється як сукупне явище загального економічного та соціального піднесення. У статті розглянуто сутність та роль кооперації в сільському господарстві. Наведено критерії відродження сільського господарства.

Ключові слова: *ринкова економіка, аграрні господарства, сільське господарство, кооперація, критерії відродження сільського господарства.*

Через суб'єктивні та об'єктивні причини сільське господарство України втратило важливі важелі економічного зростання. Сьогодні сільське господарство – галузь, яка переживає занепад. Криза в сільському господарстві розпочалася вже після того, як це явище охопило всю економіку країни, а гострота перебігу сучасних змін на селі зумовлена особливостями агросфери. У зв'язку з цим однією з найважливіших проблем вітчизняної економіки стала *проблема опрацювання механізму відродження сільського господарства.*

Дослідження проблем відтворення в сільському господарстві проводили А. С. Даниленко, А. М. Кандиба, М. Г. Лобас, О. М. Онищенко, М. К. Орлатий, О. В. Шубравська, В. В. Юрчишин та інші. Однак, переважна більшість економічних та організаційних проблем і особливо тих, що пов'язані з відродженням агровиробництва з урахуванням специфічних регіональних умов, залишається відкритою і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – визначити основні аспекти відродження сільського господарства.

Передумовою відродження аграрної економіки та безпосередньою її складовою є реформування економіки України. Процес відродження сільського господарства потрібно розглядати як складову розвитку економіки країни. В. Тимошенко, праці якого присвячені циклічності сільськогосподарського виробництва з урахуванням ендогенно-екзогенних економічних зв'язків, зробив цінні для науки і практики узагальнення, розкривши роль цін, зростання промислового виробництва, управлінського потенціалу, інших стимулюючих факторів розвитку сільського господарства, його зв'язки з промисловістю, участь у міжнародних економічних відносинах в умовах депресії [1, с. 163].

Швидкість відроджувальних процесів у сільському господарстві залежить від вирішення проблеми оптимізації виробництва й розмірів підприємства. Зокрема А. Маршалл відзначає, що великий масштаб виробництва в конкурентній економіці забезпечує підприємству зниження ціни на продукцію та переваги над конкурентами,

оскільки з укрупненням виробництва питомі витрати або знижуються, або розвиваються паралельно, але не випереджають темпи росту обсягу продукції [2, с. 128].

Для того, щоб такими перевагами користувалися селянські господарства, необхідною умовою є кооперація. Розвиток кооперації є логічним етапом відродження сільського господарства, адже кооперативи сприяють підвищенню ефективності господарської діяльності сільських товаровиробників.

Сутність та роль кооперації в сільському господарстві досліджував М. І. Туган-Барановський, який відмічав, що кооператив – це господарське підприємство кількох добровільно об'єднаних осіб, яке має за свою мету не отримання найбільшого "баришу" на затрачений капітал, а збільшення, завдяки спільному веденню господарства, трудових доходів його членів або скорочення витрат останніх [3, с. 123]. Він також наголошував на необхідності об'єднання кооперативів у союзи.

Процеси кооперації та концентрації сільськогосподарського виробництва досліджував О. В. Чаянов. Даючи визначення селянській кооперації, вчений писав, що вона є досить досконалим організаційним варіантом селянського господарства, що дозволяє дрібному товаровиробнику, не руйнуючи своєї індивідуальності, виділити зі свого плану ті його елементи, в яких велика форма виробництва має безперечні переваги над дрібною [4, с. 156]. На думку О. В. Чаянова в сільському господарстві зростання виробництва у більшості випадків супроводжується не збільшенням абсолютних розмірів цього виробництва, а збільшенням кількості предметів, які беруть участь у виробничому процесі [4, с. 198].

Прихильником розвитку кооперації у сільському господарстві був також М. Д. Кондратьєв, який відмічав, що для того, щоб мати вищу продуктивність праці, досягнути швидшого зростання продуктивних сил, не можна допускати значного роздрібнення господарства. Тому він пропонує на кооперативну основу переводити збут, постачання, переробку продукції, використання техніки, меліорацію, землекористування.

Кооперація й агропромислова інтеграція здатні забезпечити фінансовий потенціал розширеного відтворення в сільському господарстві через міжгалузевий розподіл і перерозподіл доходів від реалізації сировини і продовольства. Тому для раціонального використання земельних, трудових, матеріальних, фінансових ресурсів необхідно удосконалити організацію аграрних відносин. Однак розраховувати лише на те, що створення сільськогосподарських підприємств ринкового типу забезпечить відродження сільського господарства, – безпідставно. Необхідна науково обґрунтована активна аграрна політика держави. Відродження аграрного сектора економіки є не просто важливим, а одним з найважливіших завдань сьогодення, а аграрна реформа має здійснюватися комплексно.

У переважній частині досліджень аграрної реформи провідне місце посідають питання щодо її завдань. Зокрема, М. Й. Малік звертає увагу на дві групи завдань, одна з яких стосується забезпечення продовольчої безпеки країни, інша – формування конкурентоспроможності агропродукції [5].

Відродити сільське господарство України в умовах утвердження ринкових відносин – значить зробити дійовими й конкурентоспроможними суб'єкти господарювання АПК, створити економічні умови формування господаря на землі, сформувати основу для подальшого розвитку держави [6, с. 19–22]. Відродження сільського господарства, на думку М.П. Сахацького, являє собою сукупність відроджувальних процесів у різних його складових, структура і взаємодія яких у часі і просторі проявляється як сукупне явище загального соціально-економічного піднесення [6, с. 9]. Особливість

відродження полягає в тому, що відбувається не просто заміна старого, віджилого стану новим, а їх змагання. Воно передбачає інноваційні зміни, які забезпечать якісно новий техніко-технологічний рівень аграрного виробництва, розвиток матеріально-технічної бази, матеріального достатку сільського населення та ін. Відродження сільського господарства являє собою сукупність відроджувальних процесів, взаємодія яких проявляється як сукупне явище загального економічного та соціального піднесення. Тому суть відродження полягає в здійсненні економічних та соціальних перетворень у сільському господарстві, проте не в руйнації елементів попередньої системи, а в переході до іншої системи. Такий перехід забезпечується кількісним нагромадженням якісних змін у цих елементах, нове структурне поєднання яких у їх взаємозв'язку й взаємодії приводить до нової якості. Тобто, під відродженням сільського господарства слід розуміти побудову такої системи ведення сільського господарства, функціонування якої здійснюватиметься на рівні розвинутих в аграрному відношенні країн.

Відповідно критеріями відродження сільського господарства є сутнісні та якісні показники і зрушення в сільському господарстві, які забезпечують перехід до іншої системи, рівень якості якої значно вищий від рівня попередньої. Сутнісні зміни – це перетворення в сільському господарстві, що зумовлюють формування розвинутої, високопродуктивної аграрної сфери відповідно до вимог світових стандартів. До якісних зрушень доцільно віднести комплекс зрушень у технологічному способі аграрного виробництва, у організаційно-економічних відносинах, у господарському механізмі. Загальним критерієм відродження сільського господарства є розвиток продуктивних сил. У ринковій економіці на якісно вищому рівні відбувається відтворення продуктивних сил і виробничих відносин галузі, єдність яких формує новий, більш високий, порівняно з попереднім, рівень суспільного сільськогосподарського виробництва [6, с. 12]. З розвитком продуктивних сил зростають продуктивність праці, обсяги сільськогосподарського виробництва, з'являються нові джерела енергії, продукти та ін. Підвищення продуктивності праці означає зростання ефективності праці, підвищення ефективності агровиробництва, розвиток техніко-економічних відносин, складовими яких є відносини спеціалізації, кооперування, комбінування виробництва та ін.

Складовими загального критерію відродження сільського господарства є: рівень розвитку робочої сили, засобів і предметів праці, науки, форм і методів організації сільськогосподарського виробництва, використовуваних селянами сил природи, інформації. Важливим критерієм відродження сільського господарства є технічна будова аграрного виробництва: від ступеня її зміни на користь засобів виробництва залежать рівень його інтенсифікації, автоматизації, комп'ютеризації. Підвищення продуктивності праці забезпечує зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, що створює умови для розширеного відтворення виробництва, для відродження сільського господарства, для збільшення вільного часу, розвитку культури, для здійснення не лише економічного, а й соціального відродження. Отже, невід'ємною й найсуттєвішою складовою відроджувальних процесів у сільському господарстві є економічні передумови, оскільки економічні чинники, поєднуючись із соціальними, формують результат цього соціально-економічного явища. Одночасно вони є матеріальною основою для реалізації соціальних передумов.

Основна продуктивна сила – працівник, а людина водночас є і продуктивною силою, і носієм виробничих відносин, тому критерієм відродження сільського господарства також є розвиток селянина, його потреб, інтересів, цілей, рівень освіти, кваліфікації, розвиток творчих здібностей, психологічний стан тощо. В результаті праці

на основі досягнень науки, техніки та практики, усвідомлених та гармонійно поєднаних людиною особистих та суспільних інтересів, відбудеться якісна заміна складових, що забезпечить відродження сільського господарства. Тобто, відродження передбачає розвиток умінь, здібностей селянина не лише в економічній системі, а й у сфері соціальних, політичних, національних, культурних відносин — духовний потенціал, створений у сферах нематеріального виробництва: освіти, охорони здоров'я, науки, управління та ін. Саме сфери нематеріального виробництва, що пов'язані зі світоглядом людини, визначають майбутні перспективи розвитку галузі. Ці сфери — важливий фактор і джерела відродження, носії економічного потенціалу. Тому в складі відродження сільського господарства вирізняють не лише матеріальний чинник, а й соціальний. До критеріїв соціального відродження, що відображають розвиток системи суспільних відносин, належать ступінь соціальної, політичної, юридичної свободи аграрних товаровиробників, їх можливості впливати на ідеологію, національні відносини, користування багатствами культури та ін. Для досягнення органічної єдності техніко-економічного, соціально-економічного і соціального відродження головною метою має бути розквіт сутнісних сил людини, її потреб, інтересів, добробуту. Лише за таких умов можливе відродження та поступальний розвиток сільського господарства. У свою чергу, за висновком В.В. Юрчишина, у системі "селянин-держава" пріоритетним є інтерес селянина [7, с. 48]. Такий же підхід до реформування аграрних відносин визначили І.І. Лукінов та П.Т. Саблук у науковій доповіді "Про стратегічні трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України" [8].

Характер відроджувальних процесів у сільському господарстві визначають природні умови, розміщення виробництва, інші економічні та соціальні особливості. Сільське господарство є особливим і з огляду на історичний розвиток; тісний зв'язок з іншими економічними й суспільними сферами сільських районів; відмінності між містом і селом; переплетення праці, економіки, і, таким чином, їх поєднання в єдиний комплекс життєдіяльності. На тій самій території повинні відбуватись виробництво товарів і продуктів харчування, утримуватись природний та культурний ландшафти як основа оздоровчого відпочинку, туризму, які мають виправдовувати очікування й вимоги споживачів у плані якості й безпечності продуктів харчування. Їх здійснення вимагає великих фінансових витрат, які сучасному сільському господарству не під силу, а тому суттєво зростає роль держави та ринкових механізмів стимулювання, які мають створити сприятливі умови для функціонування сільського господарства.

Відродження сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки не можна розглядати без розвитку інфраструктурної сфери АПК. Економічний розвиток аграрних господарств, підприємств переробної промисловості, сфери послуг, обробних та промислових, туризму в сільських регіонах тісно переплітаються. Позитивний розвиток однієї галузі позитивно впливає на перспективи рентабельності й зайнятості в інших сферах і навпаки. Тому до відродження сільського господарства потрібно залучити працівників різних сфер діяльності, однак визначальна роль належить селянам, які самі спроможні об'єктивно оцінити свої можливості, виявити прагнення й наміри, об'єднати всіх зацікавлених, вибрати ефективних керівників. Основними цілями відродження сільського господарства в умовах утвердження ринкової економіки є формування повноцінного сектора економіки з усіма рисами, характерними для сучасної економіки, що динамічно розвивається, входячи повноправним партнером у європейське та світове співтовариство, забезпечуючи гідне життя селян. Головними напрямками стимулювання відроджувальних процесів у сільському господарстві в

нових умовах господарювання є: розвиток відносин власності й форм господарювання, ефективна ринкова діяльність агропідприємств, активізація зовнішньоекономічної діяльності господарюючих суб'єктів.

Отже, проблема відродження сільського господарства в Україні вимагає розв'язання двох взаємопов'язаних завдань. По-перше, сформувати організаційно-економічний механізм управління відроджувальними процесами в аграрному секторі економіки. По-друге, послідовно будувати нову економічну та соціальну систему ведення аграрного виробництва, яка б забезпечувала сталий розвиток сільського господарства. Необхідно пам'ятати принципи відродження, а саме: спрямованість на кінцевий результат; розрахунок на власні сили в умовах конкуренції; пристосування виробництва сільськогосподарської продукції до вимог споживачів внутрішнього та зовнішнього ринків; багатокладність системи ведення сільськогосподарського виробництва в ринковій економіці.

Література

1. Юхименко П.І. *Історія економічних учень: Підручник* / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання, 2005. – 583 с.
2. Маршалл А. *Принципы экономической науки*. – Т. 1. Пер. с англ. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – 415 с.
3. Туган-Барановський М.И. *Социальные основы кооперации* / М.И. Туган-Барановський. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
4. Чаянов А.В. *Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации* / А.В. Чаянов. – М., 1919. – 345 с.
5. Малік М.Й. *Реформування власності і реструктуризація підприємств АПК* / М.Й. Малік // *Економіка АПК*. – 1998. – № 11. – С. 10.
6. Сахацький М.П. *Проблеми відродження сільського господарства* / М.П. Сахацький. – К.: ІАЕ, 2000. – 304 с.
7. Юрчишин В.В. *Аграрні перетворення в Україні: не безальтернативний погляд на проблему* / В.В. Юрчишин. – К.: ІАЕ, 1999. – 86 с.
8. "Про стратегічні трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України" // За ред. акад. НАНУ і УААН І.І. Лукінова та акад. УААН П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 48 с.

Редакція отримала матеріал 23 березня 2012 р.